

ORTA ASYA PALEOLİTİTĞİ

Coğrafik sınırlar ve yerleşimlerin dağılımı: Araştırılan bölge, batıda Hazar Denizi'nden doğuda Pamir'ler ve Tiyen-Şan'a, kuzeyde Irtyş nehri ve güney Ural yamaçlarından, güneyde Pamir'ler ve Kopet Dağı'na kadar uzanan alanları kapsar. Burası çok değişken iklim koşullarının olduğu muazzam bir alandır. Bu alanın farklı bölgeleri, farklı jeolojik ve çevresel özelliklere sahiptir. Genel olarak Orta Asya'nın Geç Senezoik dönemi palinolojik renk skalasında açık bir şekilde gösterilen iklimin artan kuraklığı ile karakterize edilir. Aynı zamanda hem Pleistosen hem Holosen dönemler, ilk insanlar için yeterince uygun olan nispeten daha nemli dönemlere tanıklık etmişlerdir. Holosen'in varlığı, mağaraları ve açık hava yerleşimlerini, değişik süreli ve değişik amaçlı işlik yerlerini ve atölyeleri kapsayan birçok Paleolitik sitelerle belgelenmektedir. Bu oluşumların bazıları, sadece tek tip taş aletler verirken, diğerleri ise onbinlerce etkili buluntularla bilinirler. Sitlerin çoğu, bölgenin güneydoğusundaki dağlık bölümünde yoğunlaşır (Pamirler ve Tiyen-Şan), fakat aynı zamanda batı ve kuzeydeki çöllük alanlarda da Paleolitik sitelerin kesin izleri vardır.

Alt Paleolitik ve bölgenin ilk kolonizasyonu: Orta Asya'nın en eski yerleşimi, Güney Tacikistan'daki Kuldara'dır. Siten arkeolojik koleksiyonu büyük değildir. Yassı ve yuvarımsı çakıllardan yapılmış 52 adet küçük ve kaba alet bu sitin malzemesini oluşturur. Fakat Tacik Çöküntüsü'nün tabakalaşmış ve iyi çalışılmış lös depolarında derince gömülmüş olan Paleosoller 12-11 ile bu buluntuların birlikteliği, onların kronolijisinin kurulması için ünük bir fırsat sağlar. Kuldara, kesin olarak Alt Pleistosen'in sonuna yani yaklaşık G.Ö. 850.000-800.000 arasına tarihlenebilir. Bunun anlamı ise, bölgede ilk insanın 800.000 yıl öncesinde görünmesidir. Eldeki veriler ışığında bu tarih, Asya'daki en eski arkeolojik sitelerin kronolojisi için oldukça mantıklı görünür. Çin, Endonezya, Hindistan ve Pakistan'dan elde edilen hominid kemikleri ve sözde taş aletler için 1,5 milyon yıl öncesinden daha eski ve hatta 2 milyon yıl öncesi olarak iddia edilen tarihler, bir zaman kontrolüne dayanmamasına rağmen, en azından Alt Pleistosen'in sonu için az da olsa bir şüphe vardır. Güney ve Doğu Asya şimdiden bir ya da daha fazla insan etkileşimine tanıklık eder.

Kuldara'nın bölgenin tek Alt Pleistosen sitesi olduğu görülür. 600.000 yıldan daha eski olabilecek Tacik Çöküntüsü'nün 9-8 Paleosollarından elde edilen tek izole buluntular, Kuldara ile Karatau 1, Lakhuti, Obi-Mazar gibi Orta Pleistosen'in ikinci yarısına ya da ortasına tarihlenen buluntu toplulukları arasındaki boşluğu doldurur. Bu buluntu toplulukları, Doğu

Asya ve Kıta Hindistan'ın kuzeyinden bulunanlara benzer, kaba yonga aletler ve kıyıcıların olduğu yontuk-çakıl endüstrilerini verirler.

Bir diğer çok önemli Alt Paleolitik sit, deniz seviyesinden yaklaşık 2000 m. yükseklikte Sokh nehri vadisinde bulunan, Kırgızistan'daki **Sel-Ungur** mağarasıdır. Faunal malzemeyle birlikte palinolojik veriler, üst kültürel tabaka üzerindeki kattan alınan bir traverten örnek üzerine elde edilmiş G.Ö. 126.000 ± 5000 veren bir Uranyum-Thoryum yaşıyla bütünüyle uyuşan Paleolitik tabakalar için Orta Pleistosen çağı işaret eder. Taş aletler ve hayvan kemiklerine ilaveten mağara dolguları, bazı insan ve insan olduğu varsayılan kalıntıları da içerir: dişler, bir kol kemiği parçası ve artkafa kemiği olabilecek bir parça.

Bu buluntuları çalışan paleoantropologlar, Sel-Ungur hominidlerini, bazı gelişmiş özelliklere sahip *Homo erectus*'un örnek olarak gösterilebilecek yerel özelleşmiş bir türü olarak düşünürler. Aletler; kıyıcıları basit düz ya da dışbükey kenar kazıyıcıları, çontuklu ve dişlemeli aletleri, düzeltili yongalar ve parçalarını kapsar. Ayrıca, en azından bir nacak tanımlanabilmiştir. Sel-Ungur'un hafirleri, endüstriyi Acheuléen olarak kabul etme eğilimindedirler, ama bir yandan gerçek elbaltalarının (iki yüzeyli aletlerin) yokluğu ve öte yandan Tacik Çöküntüsünün yontuk çakıl buluntu toplulukları ile açık benzerliklerinin varlığı, böyle bir tanımlamayı eleştiriler karşısında çok zayıf kılar. Sel-Ungur'u Orta Asya'nın Alt Paleolitik yontuk çakıl endüstrileri sınıfına sokmak için daha iyi sebepler olduğu tartışılabilir.

Daha çok Geç Acheuléen'e atfedilen ve Alt Paleolitik Döneme ait olduğu düşünülen sitlerin bir kaçı, Orta Asya'nın batı ve kuzeyinde, Türkmenistan'ın ve Kazakistan'ın kurak stepleri ile çöllerinde keşfedilmiştir. **Yandadja** (Batı Türkmenistan), **Esen** (Karakalpakistan), **Mugodjary**, **Vishnevka** (her ikisi de Kuzey Kazakistan'dadır) ve bazı öteki lokasyonlardan elde edilen koleksiyonlar, gerçek elbaltalarını da içeren çok sayıda ve farklı tiplerde iki yüzden çalışılmış formları kapsar. Maalesef bunların tamamı yüzey buluntularıdır ve onların jeolojik yaşı tatmin edici bir biçimde saptanamaz.

Bir yandan yontuk çakıl endüstrilerinin coğrafik dağılımı, öte yandan elbaltası buluntu toplulukları, bir Doğu-Batı karşıtlığının varlığını göstermesi açısından ilginçtir. Bilinen tüm elbaltaları, batıda ve kuzeydedir. Fakat çekirdek ve yonga endüstrileri güney-doğu'da yoğunlaşırken, elbaltaları güney-doğu'da neredeyse hiç yoktur. Bu fenomenin mümkün olabilecek yorumlarından biri, Orta Asya'nın batı ve kuzey kısımları aslında Kafkasya'dan (ki burada elbaltalı zengin Acheuléen endüstriler bilinmektedir) gelen hominidler tarafından yerleşmişken, Orta Asya'nın güney-doğu kısımlarının ilk yerleşimcilerinin ise Doğu

Asya'dan (yontuk çakıl endüstrileri baskındır) gelmiş olabilecekleridir. Yine de ekolojik yorum eşit bir olasılığı gösterir: Çekirdek ve yonga endüstrilerinin neredeyse yalnız dağlık alanlarla ve elbaltalarının ise ovalarla ilişkili olduğu işaret edilmektedir.